

Kęstutis Gudmantas

VILNIAUS UNIVERSITETO
BIBLIOTEKOS PALEOTIPAI
IR SENIEJI LIETUVIŠKI ĮRAŠAI

Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipai: Katalogas, sudarė Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė, Petras Račius, (*Fontes historiae Universitatis Vilnensis*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, lxxviii, 584 p.: faks., iliustr.

Palyginti neseniai bibliofilus ir platesnę kultūrinę visuomenę maloniai nustebino Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų katalogas, kurį parengė autorių kolektyvas – minėtos bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojai Nojus Feigelmanas, Irena Daugirdaitė ir Petras Račius¹. Kaip galime patirti iš I. Daugirdaitės įvadinio straipsnio, 1990 m. emigravusio, o 2002 m. amžinybėn pasitraukusio Feigelmano pradėtą darbą teko užbaigti jo kolegoms.

Paleotipais (gr. *palaíos* – senovinis, *typos* – atspaudas, angl. *post-inkunabula*) vadinamos 1501–1550 m. išleistos knygos, pasirodžiusios po inkunabulų – leidinių, išspausdintų iki 1501 m. sausio 1 d. Panašaus leidinio teko laukti beveik 29 metus nuo 1975 m. pasirodžiusių paties Feigelmano parengtų *Lietuvos inkunabulų*². Nuo pastarųjų

¹ Jau yra pasirodžiusios tokios šio leidinio recenzijos: Daiva Narbutienė, „Apie Vilniaus universiteto paleotipus“, in: *Tarp knygų*, 2004, nr. 5 (544), p. 23–24; Rafał Witkowski, [Recenzja książki], in: *Lituano-Slavica Posnaniensia*, t. 11, Poznań, 2005, p. 289–292.

² Nojus Feigelmanas, *Lietuvos inkunabulai*, Vilnius: Vaga, 1975. Tiesa, per šį laikotarpį dienos šviesą išvydo ir kuklesnės apimties net specialistams mažiau žinomas katalogas *Vilniaus universiteto bibliotekos elzevyrai*, sudarė Vidus Račius, Vilnius: Mokslas, 1994.

Paleotipai skiriasi keletu svarbių dalykų – antraštės ir kiti bibliografiniai duomenys pateikiami autentiškesniu pavidalu – pagal kolofoną, o ne standartizuota apibendrinta forma. Kita sveikintina rengėjų intencija, kad stengtasi tiksliau perteikti proveniencinius įrašus³. Aprašyti 1409 leidiniai (pavadinimai; su papildomais egzemplioriais ir tomiais išeitų 1654), t. y. daugiau negu dvigubai nei *Inkunabuluose*. Tiesa, nėra atskirai išskirti nei aprašyti anksčiau bibliotekoje buvę, tačiau šiuo metu joje nesantys *senieji spaudiniai*. Priminsime, kad *Lietuvos inkunabulų* kataloge iš Lietuvos iškeliavusios knygos sudarė apie trečdalį visų įrašų (atitinkamai 221 iš 674). Tai bene labiausiai pastebimas paleotipų katalogo trūkumas, jeigu taip įmanu teigti, kadangi tokį rengėjų pasirinkimą, regis, padiktavo būtinybė. Mat panašaus registro sudarymas susijęs su vis dar nelengvomis paieškomis užsienio bibliotekose; vis dėlto tikėtina, kad ilgainiui jų katalogus perkėlus į elektronines laikmenas ir internetą ši užduotis taps paprastesnė.

Knygą išties malonu imti į rankas (ir tai nemenkas dailininkės Elenos Marijos Ložytės nuopelnas). Skaitytojų patogumui skirtos rodyklės – spaustuvininkų, leidėjų, parengėjų, savininkų ir kitos. Vertingą knygos dalį sudaro iliustracijos, kurios yra kokybiškos, todėl, pavyzdžiui, nesunku perskaityti proveniencijas. Žodžiu, nekyla abejonių, kad tai – kruopščiai ir profesionaliai parengtas leidinys.

Išėjus *Paleotipams*, aiškesnis tampa senosios XV–XVI a. Lietuvos knygos repertuaras. Iki šiol turėjome Daivos ir Sigito Narbutų *XV–XVI a. Lietuvos lotyniškų knygų sąrašą* (Vilnius, 2002), kuriame nurodomos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje parengtos ar išspausdintos knygos, o naujajame leidinyje suregistruotos krašto vidaus apyvartoje buvusios ir esančios. Gaila, kad kol kas jame pateikiamos žinios tik apie universiteto bibliotekos egzempliorius – turtingas paleotipų kolekcijas taip pat turi Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka ir dar kelios kitos Lietuvos bibliotekos, o dalį Lietuvos knygų lobių,

³ Vienintelis priekaištas, kad pasirinkus „maksimalistinių“ jų perteikimo būdą santrumpose praleistos raidės, kaip teko įsitikinti, kursyvu ženklinamos ne visada tiksliai.

pavyzdžiui, buvusių turtinguose Žygimanto Augusto ir Radvilų rinkiniuose, priglaudė kaimyninės šalys.

Knygos pradžioje įdėti du straipsniai. I. Daugirdaitė (p. vii–xvi) apžvelgia universiteto paleotipų kolekciją ir pateikia katalogo sudarymo bei knygų aprašymo principus. Arvydo Pacevičiaus straipsnio (p. xvii–xxxv) pavadinimas „Lietuvos knygos kultūra ir paleotipų proveniencijos“ neblogai atskleidžia jo turinį. Pacevičiui, žinomam knygotyrininkui, pirmajam teko laimė dirbti su kolegu iš Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus jau surinkta medžiaga ir ta proga jis iš tiesų tinkamai pasinaudojo. Trumpai tariant, jis pademonstravo, kad knyga gali būti kultūrinio gyvenimo dokumentas ir kad ji geba nemažai papasakoti apie savo savininkus. Tai dažniausiai lituanistikai plačiaja šito žodžio prasme svarbūs asmenys. Turėtų knygų švietose išryškėja jų profiliai – nuo didžiai išsilavinusių XVI a. Vilniaus kanau-ninkų Venclovo Čirkos ir Juozapo Jasinskio iki žymiojo poeto Adomo Mickevičiaus sūnaus Vladislovo. Pasipildo mūsų turimos žinios apie šių asmenų interesus, privačius knygų rinkinius. Antai išaiškintos net keturios naujos Juozapo ir Mikalojaus Jasinskių bibliotekos knygos (iki šiol buvo žinomos 9), taigi bendras skaičius šiandien išaugo iki 13.

Pacevičius pastebi, kad 1542 m. Vilniaus vyskupo Pauliaus Alšėniškio nuosavybės įrašas Jono Auksaburnio darbų rinkinyje, išleistame 1539 m. Bazelyje (p. xxiii), yra vienalaikis neblogai žinomam vyskupo laišku, adresuotam jo išdininkui J. Jasinskiui (laiške reiškiamas nuostaba, kad pastarasis vyskupo lobyne negalįs rasti dviejų Alšėniškiui brangių knygų). Ką minėtas sinchroniškumas duoda kultūros istorikui? Jis paliudija, kad vyskupas nebuvo užuomarša, o ganėtinai nuoseklus bibliofilas, veikiausiai nuolat papildydavęs savo knygų rinkinį. Vis dėlto kitos, beveik sensingos Pacevičiaus išvados dėl kolektyvinio J. Jasinskio ir P. Alšėniškio nuosavybės įrašo (p. xxiii) katalogas, deja, nepatvirtina. Mat jame pateiktoje proveniencijoje Jasinskis, vardindamas savo „titulus“, tiesiog nurodo esąs Vilniaus arkidiakonas ir, visiškai natūralu, minėto vyskupo išdininkas.

Pacevičiaus straipsnis, kaip jau minėta, yra informatyvus ir daugiaplanis. Antai iš jo nemažai patiriame apie Vilniaus bernardinų vienuolyno istoriją – apie po 1576 m. įvykusio bernardinų (pranciškonų observantų) ordino Lietuvos provincijos prijungimo prie lenkiškosios vilniškei bibliotekai dovanotas knygas ir apie šią kilnią misiją atlikusius donatorius (retais laimingais atvejais).

Iki šiol manyta, kad Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomi du iš trijų šiuo metu žinomų paleotipų su lietuviškais įrašais, tačiau, kaip matysime, tokia nuomonė yra nepagrįsta. Minėti paleotipai – 1503 m. Štrasburge išleistas Mikalojaus Bloniečio *Tractatus sacerdotalis*, 1530 m. Kelne atmuštos *Homilijos* ir Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje saugomas 1501 m. Lijono laidos Romos mišiolas yra iš XVI a. pabaigoje–XVII a. bernardinams atitekusios „kolekcijos“. Ypač verta dėmesio Pacevičiaus išvada dėl antrosios knygos savininko tapatybės. Sugretinęs donacinius įrašus jis nustatė, kad *Homilijų* savininkas Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios klebonas Paulius iš Grebelių ir Šv. Marijos Magdalietės bažnyčios klebonas Paulius iš Sierpcio (*Sieprcius*) iš tikrųjų yra vienas ir tas pats asmuo (p. xxi). Savo ruožtu galime patikinti, kad Paulius iš Sierpcio niekada nesivadino „iš Grebelių (*de Hriebe*)“, kaip anksčiau teigė Sigitas Narbutas⁴ ir aptariamo katalogo autoriai. 389 puslapyje įdėta iliustracija leidžia įsitikinti, kad „Homilijose“ rašoma ne *Paulum de hriebe*, o *Paulum de Srieprcz*. Klaidos priežastis bene bus šiame įrašė labai panaši raidžių „S“ ir „h“ grafika. Kiek neįprasta vietovardžio *Sierpc* rašyba paaiškinama tuo, kad Lenkijos Plocko vaivadijos miestas iki XVI a. buvo vadinamas *Sieprcz*⁵; o priebalsio „r“ perkėlimas yra elementari, dažnai senuosiuose tekstuose pasitaikanti mechaninė rašybos klaida.

⁴ Sigitas Narbutas, „Lietuviška marginalija 1530 m. „Homilijose““, in: *Kultūros barai*, 1995, nr. 2, p. 56–59.

⁵ Kazimierz Rymut, *Nazwy miast Polski*, Wrocław [i in.]: Ossolineum, 1987, p. 216; Wanda Baczkowska, „Sieprcius [...] Feliks“, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 37/2, Warszawa–Kraków: Polska Akademia Nauk, 1996, p. 240.

Apie Paulių iš Sierpco ar Sierpskį šiuo metu žinoma nedaug. Feigelmano katalogas nurodo jį turėjus keletą inkunabulų; tačiau nenorėtume skaitytojo gaišinti pasakojimais apie šį galbūt neeilinį iš Lenkijos kilusį dvasininką, kadangi jis nėra lietuviško įrašo autorius. Mat atidžiau patyrinėjus „lietuvišką“ marginaliją (pasak Narbuto, *Devò zúdiné*, skaitytina: *Dievo žudyné*, arba šiuolaikiškai „Dievo nužudymas“⁶) paaiškėjo, kad iš tikrųjų ji, kaip ir visi kiti knygoje esantys įrašai, yra lotyniška. Pirmiausia atkreipsime dėmesį, kad „skiemens“ *De* ir *vo* parašyti atskirai, be to, virš antrojo yra santrumpos ženklelis (į šias rašybos smulkmenas tyrėjas neatsižvelgė); analogiškas simbolis yra ir virš paskutiniojo (pagal Narbutą išeitų, antrojo) žodžio pradžios⁷. Nekyla abejonų, kad tas žodis taip pat perskaitytas blogai. Jo pirmosios raidės yra „rn“, o ne „zu“, paskutinė raidė yra „s“ (tiesa, parašyta gana negrabiai, taisant), o ne „e“. Pridursime, kad tyrėjas nepaminėjo ir Jėzaus vardo monogramos, esančios kitoje eilutėje po dėmenimis *De vo* – nuo pastarųjų monogramą skiria horizontalus brūkšnys, o ji, kaip netrukus matysime, yra svarbi, siekiant teisingai suvokti rankraštinę pastabą ir išaiškinti su ja susijusią spausdinto teksto vietą. Taigi marginaliją iššifruotume šitaip: *De v[er]bo r[espo]ndens* || ihs [=Iesus]⁸.

Ji nėra ties knygos teksto vieta, kur cituojama *Evangelijos pagal Matą* 28 skyriaus 5 eilutė, kaip teigė Narbutas⁹ (pastaroji vieta yra šiek tiek žemiau), o ties cituojama minėtos evangelijos 11 skyriaus 25 eilutė: *In illo tempore, respon-|| dens Iesus dixit: Co[n]fiteor tibi pater d[omi]ne celi [et] ter || re*. Žodis *r[espo]ndens* atsiduria ties citatos eilute, kurioje skaitome *respon-*, o Jėzaus vardo monograma – ties

⁶ Sigitas Narbutas, *op. cit.*, p. 57, 58.

⁷ *Homilae seu mavis sermones* [...], Coloniae: Ex officina Eucharii Ceruicorni, MDXXX [=1530], lap. clvii recto [clvi recto] (VUB, sign. II-4136).

⁸ Dėl santrumpų žr.: Adriano Capelli, *Lexicon Abbreviaturarum=Wörterbuch lateinischer und italienischer Abkürzungen* [...], 2te verbesserte Auflage, Leipzig: Verlagsbuchhandlung von J.J. Weber, 1928, p. 176, 395, 473. Už pagalbą perskaityti ir interpretuoti marginaliją dėkojame prof. Eugenijai Ulčnaitėi.

⁹ Tyrėjas nurodo labiau apibendrintą variantą: *Mt* 28, 1–8. – Narbutas, *op. cit.*, p. 57.

vt vnde ad horam libidinis incentuum extrinquit,
 inde mor deterius inflammet. Dicitur enim mor-
 bo hydropico auaritiā significari, quod sicut ille
 aquam, ita iste sitit pecuniam. Quo vitio pharise-
 os laborasse euangelista manifestat, cum post non
 nullas parabolas subdit: Audiebant enim hec pha-
 risei qui erant auari, et deridebāt illum. **Luc. 16**
 Et respō-
 dens dixit ad illos. Cum nullius interrogatio pre-
 cesserit, quid sibi vult quod tam sepe respondisse di-
 citur ad legis peritos et phariseos? Sed hec locutio in
 in sacris voluminibus habet vtitata. Solet em scri-
 ptura nullo interrogante, hoc modo respondentis
 voce proferre sententiam. Unde est illud quod ali-
 bi in euangelio legitur: In illo tempore, respon-
 dens Iesus dixit: Quis teo: tibi pater dñe celi et ter-
 re. Et certe illo in loco nulla vel patris vel alicuius
 interrogatio p̄cesserat, vt eū rñdissē sancta illa au-
 toritas testaret. Hinc etiā q̄ sanctis mulierib⁹ ad
 sepulchꝝ dñi flētib⁹, nihilq̄ interrogātib⁹ de ange-
 lo qui p̄nne Chri resurrexerit nūtiare venerat di-
 citur: Rñdēs aut̄ angelus dixit mulierib⁹: Nolite ti-
 mere. Sanato hō ac dimisso hydropico, inuehitur
 mor ad auaritiā calūniatorū suorū. Nā sequit: **Mat. 23**
 Et ait illis: Cui⁹ vestꝝ afinus aut bos in puteū cadit:
 et nō p̄tinuo extrahet illū die sabbati: Hīs v̄bis sic
 dñs sibi calūniātib⁹ coarguit vt eos auaritiē stude-
 conuincat. Ac si alijs verbis loqueretur: Si vos in

1530 m. *Homilijos*, lap. clvii recto [clvi recto], VUB, sign. II-4136.

kita eilute, kurioje yra *Iesus*. Toliau knygoje eina glaustas evangelijos teksto komentaras. Mūsų atveju svarbu tai, kad *Mt* 11, 25–30 Kristus kalba apie savo, kaip Dievo Sūnaus, misiją. Tie dalykai marginaliją įrašiusiam *Homilijų* skaitytojui, kurio šiuo metu kaip nors konkrečiau identifikuoti nesiryžtume (veikiausiai tai buvo ganėtinai išsilavinęs asmuo, dvasininkas) turėjo būti žinomi. Minėtas evangelijos kontekstas mums ir padeda suvokti marginalijos prasmę: *verbum* („žodis“), čia reikštų patį Jėzų, arba Žodį¹⁰.

¹⁰ Tokia žodžio *Verbum* teologinė reikšmė, pirmiausiai žinoma iš *Evangelijos pagal Joną* prologo, ypač įsitvirtino Viduramžių pabaigoje ir Reformacijos metu. – Nicole Lemaître, Marie-Thérèse Quinson, Véronique Sot, *Słownik kultury chrześcijańskiej*, przełożył i uzupełnił Tadeusz Szafrański, Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1997, p. 280.

Visiškai kitoks yra plačiai mokslinėse studijose nušviestas lietuviškų poterių 1503 m. knygoje *Tractatus sacerdotalis* atvejis. Tyrinėtojų manymu, poteriai į „traktatą“ įrašyti XVI a. pirmaisiais dešimtmečiais¹¹. Tai gana neblogai argumentuota pozicija, tad jos plačiau čia nenagrinėsime. Jurgio Lebedžio ir Jono Palionio atliktai paleografinė analizei galima prikišti nebent vieną trūkumą – neatsižvelgta į archaiškos rašto manieros naudojimo galimybę XVI a. pabaigoje.

Dar vienas įdomus raštijos paminklas yra *Mišiolo* lietuviškosios glosos. Jas 1986 m. surado Sigitas Narbutas ir drauge su Zigmu Zinkevičiumi paskelbė 91 įrašą lietuvių kalba¹². *Mišiolas* saugomas Nacionalinėje M. Mažvydo bibliotekoje¹³, tačiau dabartinė laikymo vieta mūsų varžyti neturėtų, nes į senąjį Lietuvos knygos paveldą dera žvelgti kaip į visumą, juolab kad dėl įvairių, ypač pokarinių perturbacijų, dauguma senųjų kolekcijų buvo išsklaidytos. Šiuokart jau vien dėl straipsnio pobūdžio šiam leidiniui daugiau vietos skirti negalėsime. Paminėsime tik, kad pirmoji iš dviejų išlikusių ir turbūt senesnė proveniencija *Mišiolo* tyrėjų perskaityta klaidingai – paleotipas iš tiesų priklausė ne Svyrių kunigaikščiui Aleksandrui, o paprasčiausiai Svyrių altarijai. Antroji, XVI a. pabaigos ar vėlesnė, proveniencija yra donacinis įrašas, bylojantis, kad Vaistamo klebonas Martynas Kazimieras Chmelenskis knygą dovanoja bernardinų kunigui („tėvui“)

¹¹ Jurgis Lebedys, Jonas Palionis, „Seniausias lietuviškas rankraštinis tekstas“, in: *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, t. 3, 1963 [1964], p. 109–135; Viktoras Gidžiūnas, „Bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV–XVI a.“, in: *Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos Darbai*, t. 9, Roma, 1982, p. 102–103.

¹² Sigitas Narbutas, „Senųjų knygų pėdsakais“, in: *Literatūra ir menas*, 1986 09 20; Sigitas Narbutas, Zigmus Zinkevičius, „Lietuviškos glosos 1501 m. mišiole“, in: *Baltistica*, III (2), Priedas, 1989, p. 325–341.

¹³ *Miffale ad vfum romane ecclesie peroptime ordinatum ac diligenti cura castigatum cum pluribus aliis miffis valde neceffariis que nun[que] in eodem vfu fuerunt impreffe*, Lugduni: Impreffum per Jacobum fachon pedemontanum de romano ypergienfis diocesis, anno incarnationis domini Millefimo q[ui]ngentefimo pri[m]o, die xxjij me[n]fis dece[m]bris [=1501 12 23]. Saugoma LNB BKC Nac. spaud. archyve.

Jurgiui Vancevičiui (deja, duomenų apie šiuos asmenis mums, kaip ir ankstesniems tyrėjams, aptikti nepavyko¹⁴).

Norėtume atkreipti dėmesį į vieną įdomią tendenciją. Paradoksaliai įvairių tyrėjų darbuose nuskamba mintis, kad *Tractatus sacerdotalis* lietuviškas marginalijas paliko bernardinai, nors kartu teigiama, kad jos atsirado XVI a. pradžioje¹⁵. Analogiškai keistai be argumentų teigiama, kad *Mišiole* glosas įrašė tie patys pranciškonai observantai, nors vėlgi tvirtinama jas atsiradus iki 1578 m., kai knyga buvo kitose rankose¹⁶. Tai primintų liaudišką posakį apie sotų vilką ir sveiką avi, nes, matyt, norisi ir datuoti kaip galima anksčiau, ir kartu susieti su bernardinais, nes taip „gražiau“. Minėtos, pavadinkime, „estetizuotos“ tendencijos pradininkas yra tėvas Viktoras Gidžiūnas OFM, neatsispyręs pagundai padailinti savojo ordino istoriją, ir šitaip, regis, „užkrėtęs“ kitus tyrėjus. Tačiau pastarųjų nuo asmeninės atsakomybės savarankiškai vertinti faktus tai neatleidžia, o dvejonės dėl datavimo, kurių, matyt, būta, turėjo būti korektiškai įformintos. Juk galiausiai žengus dar vieną žingsnį, tai virsta dviejų pranciškonų šakų – observantų ir konventualų – nepagrįstu suplakimu bei vienu atspirties taškų konstruojant hipotezę apie lietuviškų poterių gyvavimą „nuo pat Mindaugo laikų“¹⁷.

¹⁴ Galbūt Vancevičiaus atveju vertėtų atkreipti dėmesį į greta Vaistamo buvusį Būdos (dab. *Будслаў*) pranciškonų observantų vienuolyną? Plg.: Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 127–128, žemėl. (įklija) greta p. 14; И.Н. Слюнкова, *Монастыри восточной и западной традиций: Наследие архитектуры Беларуси*, Москва: Прогресс-Традиция, 2002, p. 248–253, 541.

¹⁵ Viktoras Gidžiūnas, *op. cit.*, p. 102–103; Sigita Narbutas, „Lietuviška...“, p. 59; Arvydas Pacevičius, *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: Dingęs knygos pasaulis*, Vilnius: Versus aureus, 2005, p. 54. – Kita Pacevičiaus siūloma galimybė, kad įrašai atsiradę ne bernardinų, bet koventualų aplinkoje, chronologine prasme yra mažiau prieštaringa, tačiau ją reikėtų pagrįsti.

¹⁶ Sigita Narbutas, Zigmąs Zinkevičius, *op. cit.*, p. 330, 340. Minėti autoriai nurodo 1578 m. kaip Tridento susirinkimo nutarimų įsigaliojimo datą LDK, tačiau nėra ištirta, kada šie nutarimai pradėjo galioti ne formaliai, o iš tikrųjų. – Žr.: Liudas Jovaiša, „Tridento susirinkimas ir Lietuva“, in: *Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Metraštinis*, t. 16, Vilnius, 2000, p. 38, 45.

¹⁷ Plg. Zigmąs Zinkevičius, *Lietuviški poteriai: Kalbos mokslo studija*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 70.

Žinoma, čia jokiū būdu neteigiame, kad įrašai ar bent jų dalis negalėtų būti bernardiniški – ši klausimą reiktų tirti, visų pirma glosas lyginant su kitais minėtos vienuolijos rankraščiniais tektais. Juk *Mišiolo* priešlapiuose lotyniškus įrašus XVII a. pradžioje (pro ankstesnių tyrėjų akis praspūdo 1627 m. data!) ir gal kiek anksčiau atlaidų tema paliko būtent observantai¹⁸, o ir šios vienuolijos suklestėjimas LDK XVI–XVII a. sąvartoje po XVI a. vidurį ištikusio nuosmukio bei XVI a. pabaigoje–XVII a. iš įvairių šaltinių žinomi observantų „lietuviškieji pamokslininkai“, sakę pamokslus lietuvių kalba, būtų argumentai bernardiniškos versijos naudai. Tačiau tuomet lietuviškos glosos turėtų būti XVI a. pabaigos ar vėlesnės. Priešingu atveju, kaip jau minėta, jas turėjo palikti kažkieno kito rankos.

Apskritai reikia kalbėti apie kai kurių tyrėjų galvose susiklosčiusį bernardinų (dažnokai ne itin preciziškai vadinamų „pranciškonais“, pamirštant pridurti moksliniame diskurse privalomą žodelytį „observantai“) mitą, keliaujantį iš publikacijos į publikaciją, ydingą tuo, kad ignoruojamas senų lietuviškų įrašų buvimas Jėzaus Draugijai ir protestantams priklausiusiose XVI–XVII a. knygoje. Nepaisant objektyvių mažesniųjų brolių observantų nuopelnų lietuviškajai sielovadai, mito daroma žala yra akivaizdi, kadangi jis perša pernelyg siaurą ir neabejotinai iškreiptą požiūrį į XVI–XVIII a. LDK kultūrinę bei religinę situaciją, ignoruojantį istoriografijoje neblogai žinomus faktus (pavyzdžiui, kad ir dėl jėzuitų sielovadinės ir kitos „lituanistinės“ veiklos) bei neskatina ką tik paminėtų segmentų tyrimų¹⁹.

¹⁸ Tai turėtų būti specialios publikacijos tema; čia paminėsime, kad bernardinų autorystė minėtuose įrašuose yra paliudyta tiesiogiai.

¹⁹ Pastaruoju metu žinių apie lietuviškus įrašus vis gausėja, plečiasi ir jų geografija, žr. Sonda Rankelienė, „Lietuviškos marginalijos XVIII–XIX amžiaus knygoje“, in: *Knygotyra*, t. 34, 1998, p. 9–19; Alma Braziūnienė, „Surastas iki šiol nežinomas lietuviškas rankraštinis įrašas“, in: *Lietuvos aidas*, 1998 07 31, nr. 149. Jų yra palikę jėzuitai 1674 m. Jono Jaknavičiaus *Evangelijų* ir 1675 m. *Rituale sacramentorum* konvoliute, priklausiusiam Kauno rezidencijos bibliotekai (VUB, sign. L_R 108–109), ir, galimas daiktas, viename 1599 m. Mikalojaus Daukšos *Postilės* egzempliorių, šiuo metu priskiriamame Vilniaus akademijos bibliotekai

Straipsnyje išdėstyti dalykai, manytume, byloja apie neangažuotų „sendinti“ ar „jauninti“, pagrįstų kruopščia paleografinė ir filologine analize tyrimų poreikį, ir mūsų pastabos, galimas daiktas, juos paskatins. Taip pat norėtusi viltis, kad senosios Lietuvos knygos inventarinimas bei sukauptos informacijos publikavimas ateityje spartės, o *Vilniaus universiteto bibliotekos paleotipų* pasirodymas šiuo atžvilgiu bus neblogas katalizatorius.

Iteikta 2006 06 26
Priimta 2006 06 27

(VUB, sign. BAV 11. 2. 14). Lietuviškų marginalijų taip pat yra 1579 m. Baltramiejaus Vileto *Enchiridione* ir minėto autoriaus *Evangelijose bei epistolose* (tai – taip pat konvoliutas; VUB, sign. L_R 1386–1387). Kad netyrinėtų panašaus pobūdžio įrašų esama *daugelyje* 1591 m. Jono Bretkūno *Postilės* egzempliorių, šių eilučių autorių informavo dr. Ona Aleknavičienė; jis pats XVII a. pabaigos, o gal vėlesnes lietuviškas marginalijas yra aptikęs viename kontrafakcinių 1684 m. *Knygos nobažnystės krikščioniškos* egzempliorių (MAB, sign. LK-17/2-3-4-5, lap. k verso, k⁴ recto).